

Türkiye’de İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi Geçerliliğinin Yeniden İncelenmesi

Ahmet KARDAŞLAR*

ÖZ

İhracata dayalı büyüme hipotezi iktisat literatüründe en çok test edilen konulardan biri olmasına rağmen birbirinden farklı sonuçlara ulaşıldığı gözlemlenmektedir. Bununla birlikte Türkiye içinde ilgili hipotezin test edildiği birçok çalışma mevcut olmakla birlikte elde edilen sonuçlar bir o kadar karmaşıktır. Ayrıca Türkiye üzerine yapılan ampirik çalışmaların çok azı yapısal kırılmaların varlığını dikkate almıştır. Bu kapsamda bu çalışma Türkiye ekonomisinde ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliğini 1990-2019 dönemi verileri ile yapısal kırılmaları dikkate alan Maki eşbütünleşme ve daha tutarlı sonuçlar sunan Toda ve Yamamoto nedensellik yöntemlerini kullanarak araştırmaktadır. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, ekonomik büyüme, ihracat, ithalat, sermaye ve emek serilerinin eşbütünleşik oldukları ve ekonomik büyümeden ihracata tek yönlü nedenselliği ima eden ekonomik büyümeye dayalı ihracat hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır. Bir diğer ifadeyle ilgili dönemde Türkiye ekonomisi için ihracata dayalı büyüme hipotezi geçerli değildir.

Anahtar Kelimeler: İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi, Maki Eşbütünleşme, Toda-Yamamoto Nedensellik, Türkiye.

JEL Sınıflandırması: F43, O11, C22.

Re-examining Validity of the Export-led Growth Hypothesis in Turkey

ABSTRACT

Although the export-led growth hypothesis is one of the most tested issues in the economics literature, it is observed that different results are obtained. However, many studies for Turkey in which the relevant hypothesis is tested, but the results obtained are just as complex. In addition, very few empirical studies on Turkey have taken into account the existence of structural breaks. In this context, this study investigates the validity of the export-led growth hypothesis in the Turkish economy using the 1990-2019 period data and Maki cointegration, which takes into account structural breaks, and Toda and Yamamoto causality methods, which offer more consistent results. According to the results, it is concluded that the economic growth, export, import, capital, and labor series are cointegrated and that the economic growth-led export hypothesis, which implies unidirectional causality from economic growth to exports, is valid. In other words, the export-led growth hypothesis is not valid for the Turkish economy in the relevant period.

Key Words: Export-Led Growth Hypothesis, Maki Cointegration, Toda-Yamamoto Causality, Turkey.

JEL Classification: F43, O11, C22

GİRİŞ

20. yüzyılın ikinci yarısını takip eden süreçte ülkeler, ithal ikameci politikalarından ihracata dönük sanayileşme politikalarına doğru bir geçiş eğilimi

* Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Bahçe Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü, ahmetkardaslar@osmaniye.edu.tr, ORCID Bilgisi: 0000-0002-6415-8822

(Makale Gönderim Tarihi: 23.01.2022 / Yayına Kabul Tarihi: 14.05.2022)

DoiNumber: 10.18657/yonveek.1061941

Makale Türü: Araştırma Makalesi

göstermişlerdir. Bu eğilime paralel olarak dış ticaretin veya dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri araştırmacılar tarafından oldukça yoğun bir ilgi kaynağı olmuştur. Özellikle ihracata dayalı büyüme (İHDB) hipotezi kapsamında önemli bir literatür gelişmiştir. Giles ve Williams (2000a)’ın konu ile ilgili olarak yüz elli ampirik araştırmayı inceledikleri kapsayıcı çalışmasında, söz konusu literatürün çok sayıda karmaşık bulgulardan oluştuğu gözler önüne serilmektedir. Bu durum günümüzde yapılan çalışmalarda da halen geçerliliğini korumakta ve literatürde ortak bir görüşün sağlanamadığı dikkat çekmektedir.

Dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklayan görüşlerden İHDB hipotezine göre, ihracat faaliyetlerindeki artışın ekonomik büyümenin artmasına neden olduğu veya bir diğer ifadeyle ihracatın ekonomik büyüme için bir itici güç olduğu öne sürülmektedir (Awokuse, 2003). Konu ile ilgili öncü çalışmalardan McKinnon (1964), Balassa (1978), Helpman ve Krugman (1985) ve Grossman ve Helpman (1991)’a göre; (i) ihracat dışa açık ekonomiler için ölçek ekonomilerinin ve karşılaştırmalı üstünlüğün kullanılmasını teşvik eder, (ii) sermaye ve ara malı ithalatındaki artışları karşılayabilmek adına gerekli döviz girdisini sağlar, (iii) artan ihracatın sağladığı döviz girdisiyle yüksek düzeyde kaliteli ürün ve teknolojilerin ithalatının yapılması sonucunda teknolojik değişim, işgücü verimliliği ve sermaye verimliliği arttırılarak çıktı üzerinde olumlu bir etki sağlar, (iv) rekabetteki artış yoluyla genel düzeyde verimliliği arttırır ve kaynakların etkin bir şekilde tahsis edilmesini sağlar, (v) ihracat yapılan ülkelerden alınan öneriler ile yaparak öğrenme yoluyla uzun dönemde teknik bilginin yayılmasını teşvik eder, (vi) istihdam imkanları yaratarak ekonomik büyümeye katkı sağlar, (vii) ihracat artışı, toplam çıktının bir bileşeni olarak doğrudan ekonomik büyümenin önemli bir katalizördür.

Ekonomik büyümeye dayalı ihracat hipotezi, dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklayan diğer bir görüştür. Bu hipoteze göre, ekonomik büyümenin ihracatı teşvik ettiği fikrine dayanmaktadır. Konu ile ilgili öncü çalışmalardan Kaldor (1967), Lancaster (1980) ve Krugman (1984)’a göre, ekonomik büyümedeki artışın verimlilik artışı üzerinde olumlu bir etki yarattığı ve bu olumlu etkinin birim maliyetleri düşürerek ihracatı teşvik ettiği düşünülmektedir. Bununla birlikte bu iki hipotezin bir bileşimi olarak ihracat ve ekonomik büyüme arasında geri besleme ilişkisi veya karşılıklı etkileşim de mümkündür.

Dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklayan görüşlerden bir diğeri ithalata dayalı büyüme hipotezidir. İlgili hipoteze göre, ekonomik büyümenin esas olarak ithalattaki artış tarafından belirlendiği öne sürülmektedir. Dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki çoğu çalışmada ise, öncelikle ihracatın rolüne odaklanılmış ve ithalatın katkısı çoğunlukla göz ardı edilmiştir. Son dönemde yapılan bazı önemli çalışmalarda ithalatı dikkate almadan ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmanın sahte ve yanıltıcı sonuçlara ulaşılacağı öne sürülmektedir. Bunlara örnek olarak Riezman vd. (1996), Awokuse (2007 ve 2008), Islam (1998) ve Narayan (2007)’in çalışmaları örnek olarak verilebilir. Bu yazarlara göre, ihracat düzeyindeki artış genellikle ithalat

düzeyindeki artış ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla ithalat ekonomik büyüme için çok önemli olabilir ve dahası ihracat-ekonomik büyüme analizleri klasik dışlanan değişken soruna neden olarak ithalat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin göz ardı edilebilmesine sebep olmaktadır. Örneğin, Awokuse (2008:162)'e göre, ithalat teknoloji transferinin bir aracı olarak, ekonomik büyüme noktasında ihracattan daha önemli bir rol oynayabilir. Diğer yandan ithalat çoğunluğu küçük, dışa açık veya gelişmekte olan ülke ekonomisinde ihracat sektöründe gerek duyulan üretim faktörlerini sağlamaktadır. Dahası gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere ithalat yoluyla teknoloji transferi, verimlilik artışı sağlayarak ekonomik büyüme için önemli bir itici güç oluşturmaktadır. Zira içsel büyüme modelleri, ithalatın yerel firmalara, yabancı teknolojilere ve onların bilgi havuzuna erişimi sağlaması açısından uzun dönemde ekonomik büyüme için önemli bir kanal olacağını ortaya koymaktadır. İthalat, bahsi geçen hususların ötesinde rekabet yoluyla yurtiçi inovasyon üzerindeki etkisiyle de verimlilik artışına neden olabilir. Özellikle ithalat baskısı veya dış rekabet baskısı altında olan yerel unsurlar, ayakta kalabilmek adına yenilikçiliğe önem vermektedirler. Dolayısıyla bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda ithalat, verimliliği ve ekonomik büyümeyi arttıran bir faktördür (Grossman ve Helpman, 1991; Coe ve Helpman, 1995; Lawrence ve Weinstein, 1999). Bu ilişkilere ek olarak literatürde son dönemde iç talep çekişli büyüme hipotezi gelişmiştir. Böylesi bir yaklaşımın filizlenmesindeki temel sebep dış talebin kırılabilirliğinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Keynesyen teoriye göre denge iç ve dış talebe göre oluşmaktadır. Özetle iç talep çekişli büyüme hipotezinde ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesinde iç talebin rolüne önem atfedilmektedir (Sağlam ve Egeli 2017 ve 2021).

İhracata dayalı büyüme hipotezini test eden çalışmaların büyük çoğunluğu yukarıda değinildiği üzere tahmin edilen denklemde ithalatı ihmal ederek yalnızca ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Ayrıca Islam (1998), Awokuse (2007) ve Awokuse (2008) tarafından önemle altı çizildiği gibi, üretim fonksiyonunun en temel bileşenlerinden olan emek ve sermaye faktörlerinin birçok İHDB hipotezinin sınındığı çalışmada ihmal edildiği gözlemlenmiştir. Teorik anlamdaki bu sorunlara ek olarak bazı ekonometrik sorunların varlığı da literatürde bazı çalışmalarda belirtilmiştir. Örneğin Riezman vd. (1996), Shan ve Sun (1998a), Giles ve Williams (2000b), Hatemi-J (2002), Awokuse (2003) ile Siliverstovs ve Herzer (2006) gibi yazarlar Granger (1969) nedensellik testini kullanarak ilgili hipotezi test eden çalışma sonuçlarının güvenilir olmadığını öne sürmektedirler. Diğer yandan yapısal kırılmaların varlığı altında geleneksel eşbütünlük testlerinden Engle ve Granger (1987) ile Johansen (1988 ve 1991) yöntemleri düşük performans sergilediklerinden yanıltıcı sonuçlara neden olabilmektedir. Standart eşbütünlük yaklaşımlarının dışında bir veya iki yapısal kırılmaya kadar izin veren Gregory ve Hansen (1996a ve 1996b) ile Hatemi-J (2008) testleri Maki (2012: 2011)'ye göre yapısal kırılmanın bir veya ikiden fazla olduğu durumda yetersiz kalmaktadırlar. Özetle İHDB hipotezini test eden ulusal veya uluslararası çalışmaların görece olarak

önemli bir kısmı yöntem olarak bahsi geçen eşbütünleşme testlerini kullandığından literatürde bu önemli bir sorun olarak dikkat çekmektedir.

Yukarıda bahsedilen teorik gerekçeler dikkate alındığında Türkiye için konu ile ilgili literatürünün büyük çoğunluğu yapısal kırılmaları dikkate almayan, ithalat ve üretim fonksiyonunun diğer bileşenlerini dışlayan ve sıklıkla Granger nedensellik testine başvuran çalışmalardan oluşmaktadır. Bu çalışma yukarıda bahsedilen hususları göz önünde bulundurarak Türkiye için 1990-2019 döneminde İHDB hipotezini yapısal kırılmaları dikkate alan Maki (2012) eşbütünleşme ile Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik yöntemleri ile ampirik olarak sınamayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde İHDB hipotezini ampirik olarak sınavan ulusal ve uluslararası literatür özetlenecektir. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde çalışmanın yöntemi ve analiz sonuçlarına yer verilmektedir. Çalışma ulaşılan sonuçların değerlendirildiği beşinci bölümle sonlanmaktadır.

I. LİTERATÜR ÖZETİ

Ampirik yazında İHDB hipotezini test eden çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Söz konusu çalışmalar, genellikle ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi yatay kesit, panel veri ve zaman serisi tekniklerinden faydalanarak araştırmışlardır. Bu çalışmalardan Balassa (1978), 11 gelişmekte olan ülke için 1960-1973 döneminde ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi korelasyon ve yatay kesit yöntemleriyle araştırmıştır. Araştırma sonucunda ihracatın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini, dolayısıyla İHDB hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varmıştır. Tyler (1981), 55 orta gelirli gelişmekte olan ülke için 1960-1977 döneminde ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi yatay kesit yöntemiyle araştırmıştır. Sonuçlara göre, ihracatın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği dolayısıyla İHDB hipotezinin geçerli olduğunu tespit etmiştir. Feder (1983), 19 gelişmekte olan ülke için 1964-1973 döneminde ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi yatay kesit yöntemiyle analiz etmiştir. Analiz sonucunda ihracatın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği, dolayısıyla İHDB hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ram (1985), 73 azgelişmiş ülke için 1960-1977 dönemi verilerini kullanarak ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi yatay kesit yöntemiyle analiz etmiştir. Analiz sonucunda ihracatın ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğu, dolayısıyla İHDB hipotezinin geçerli olduğu bulguları elde edilmiştir.

Bahmani-Oskooee ve Alse (1993), 9 azgelişmiş ülke için 1973:1–1988:1 dönemi çeyreklik verileri kullanarak ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik yöntemiyle incelemişlerdir. Yazarlar, örnekleme dahil olan tüm ülkelerde ihracat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Riezman vd. (1995), 126 ülke için 1950-1990 döneminde İHDB hipotezini Granger nedensellik yöntemiyle analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda 30 ülkede ihracattan ekonomik büyümeye (İHDB hipotezi geçerli), 25 ülkede ekonomik büyümeden ihracata (büyüme çekişli ihracat hipotezi geçerli) ve 65 ülkede ise ihracat ile ekonomik büyüme arasında

çift yönlü nedensellik ilişkisine yönelik bulgular elde edilmiştir. Paul ve Chowdhury (1995), Avustralya için 1949–1991 döneminde İHDB hipotezini Granger nedensellik testi ile analiz etmişlerdir. Yazarlar, ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisini ifade eden İHDB hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Thornton (1996), Meksika’da 1895-1992 dönemi için İHDB hipotezini eşbütünleşme ve Granger nedensellik yöntemleriyle araştırmıştır. Araştırma sonucunda ihracat ile ekonomik büyüme serilerinin eşbütünleşik olduğu ve ihracattan ekonomik büyümeye doğru ise tek yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Jin ve Yu (1996), ABD için 1959:1–1992:3 dönemi çeyreklik verileri kullanarak İHDB hipotezini VAR modeli çerçevesinde etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırma yöntemiyle test etmişlerdir. Çalışma sonucunda ihracatın ekonomik büyüme üzerinde etkili olmadığı, dolayısıyla İHDB hipotezinin de geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Islam (1998), 15 Asya ülkesi için 1969–1991 döneminde İHDB hipotezini Granger nedensellik yöntemiyle araştırmıştır. Araştırma sonucunda incelenen 15 ülkeden 10’u için İHDB hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Shan ve Sun (1998b), Avusturalya için 1978:3-1996:3 dönemi çeyreklik verileri kullanarak İHDB hipotezini Toda-Yamamoto nedensellik yöntemiyle araştırmışlardır. Elde edilen bulgular Avusturalya’da ilgili dönemde İHDB hipotezinin geçerli olmadığına (Ekonomik büyüme çeşitli ihracat hipotezi geçerli bulunmuştur) işaret etmektedir.

Hatemi-J ve Irandoust (2000), İrlanda, Meksika, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan için 1960–1997 döneminde İHDB hipotezinin geçerliliğini Toda-Yamamoto nedensellik yöntemiyle araştırmışlardır. Araştırma sonucunda Türkiye ile Yunanistan için herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamış olmakla birlikte İrlanda ve Meksika için ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik, Portekiz için ise ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Hatemi-J (2002), Japonya’da 1966:1–1999:1 dönemi çeyreklik verileri kullanarak ihracat ve ekonomik büyüme ilişkisini bootstrap Granger nedensellik testiyle analiz etmiştir. Kritik değerlere dayanan geliştirilmiş Granger nedensellik test sonuçları, ihracat ve ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır. Awokuse (2003), Kanada’da 1961:1–2000:4 dönemi çeyreklik verileri kullanarak İHDB hipotezini Granger ile Toda-Yamamoto nedensellik testleriyle araştırmıştır. Her iki nedensellik testi sonucundan elde edilen bulgular, ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedenselliğin bulunduğu, bu nedensellik ilişkisinin hem kısa hem de uzun dönemde geçerli olduğuna ve dolayısıyla İHDB hipotezinin Kanada için geçerli olduğuna işaret etmektedir. Kónya (2006), 24 OECD ülkesi için 1960-1997 döneminde İHDB hipotezini kendi geliştirdiği panel nedensellik testiyle analiz etmiştir. Analiz sonucunda Belçika, Danimarka, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, İzlanda ve Yeni Zelanda için ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin bulunmuştur. Bu durum söz konusu ülkeler için İHDB hipotezini doğrulamaktadır. Diğer yandan Avusturya, Fransa, Japonya, Meksika, Norveç, Portekiz ve Yunanistan için ekonomik

büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi; Finlandiya, Hollanda ve Kanada için ise çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Geriye kalan ülkelerden ABD, Avustralya, Birleşik Krallık, İsviçre, Kore ve Lüksemburg için herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

Narayan vd. (2007), Fiji (1960–2001) ve Papua Yeni Gine (1961–1999) için İHDB hipotezini ARDL ve Granger nedensellik yöntemleriyle sınımışlardır. Yazarlar, Fiji’de uzun dönem Papua Yeni Gine’de ise kısa dönem için İHDB hipotezinin geçerli olduğuna yönelik bulgular elde etmişlerdir. Bununla birlikte yazarlar, Papua Yeni Gine’de ekonomik büyümeden ihracata doğru kısa ve uzun dönem nedensellik ilişkisini de tespit etmişlerdir. Awokuse (2007), 3 Geçiş ekonomisi olan Bulgaristan (1994:1–2004:3), Çek Cumhuriyeti (1993:1–2002:4) ve Polonya (1995:1–2004:2) için çeyreklik veriler doğrultusunda İHDB hipotezinin geçerliliğini eş-bütünleşme ve Granger nedensellik yöntemleriyle araştırmıştır. Analiz neticesinde Bulgaristan’da ihracat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü, Çek Cumhuriyeti’nde ihracat ve ithalattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ve son olarak Polonya’da ise ithalattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Awokuse (2008), ayrıca 3 Latin Amerika ülkesi olan Arjantin, Kolombiya ve Peru için 1990:1–2002:2 dönemi çeyreklik verilerini kullanarak ihracata ve ithalata dayalı büyüme hipotezlerinin geçerliliğini eşbütünleşme, Granger nedensellik ve etki-tepki fonksiyonları ile test etmiştir. Analiz neticesinde üç ülke içinde İHDB hipotezinin geçerli olmadığı öne sürülmektedir. Ayrıca Arjantin ve Kolombiya’da ihracat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü, Peru için ise ithalattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Kubo (2011), Güney Kore, Singapur ve Tayland için 2000(1)-2008(6) dönemi aylık verilerinden hareketle İHDB hipotezini Granger nedensellik yöntemi ile analiz etmiştir. Analizler neticesinde her üç ülke içinde İHDB hipotezinin geçerli olmadığı ancak Güney Kore ve Tayland’da ekonomik büyümeden ihracata tek yönlü nedenselliği ifade eden ekonomik büyümeye dayalı ihracat hipotezinin geçerli olduğu bulguları elde edilmiştir. Tang vd. (2015), 4 Asya ülkesi olan Hong Kong (1973:1–2007:2), Güney Kore (1960:1–2007:2), Tayvan (1961:1–2007:2) ve Singapur (1966:1–2007:2) için çeyreklik veriler doğrultusunda İHDB hipotezini eşbütünleşme, Toda-Yamamoto nedensellik testi ve zaman değişkenli nedensellik testleriyle analiz etmişlerdir. Analiz neticesinde 4 ülke içinde uzun dönemde ihracat ve ekonomik büyümenin eşbütünleşik oldukları tespit edilmiştir. Toda-Yamamoto nedensellik testi bulguları ise 4 ülke için ihracat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşın zaman değişkenli nedensellik testlerine göre İHDB hipotezinin zaman boyunca istikrarlı olmadığı belirlenmiştir. Konstantakopoulou (2016), Güney Avrupa ülkelerinden olan İspanya, İtalya, Portekiz ve Yunanistan için 1960–2014 döneminde İHDB hipotezini ARDL ve Toda-Yamamoto nedensellik yöntemleriyle araştırmıştır. ARDL bulguları İtalya hariç diğer ülkelerin tamamında eşbütünleşme ilişkisinin bulunduğuna işaret etmektedir. Nedensellik analizi bulguları ise Yunanistan ve İspanya için ihracat

ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü, Portekiz için ise ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Hagemer ve Muć (2019), Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden olan Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya için 1994–2014 döneminde İHDB hipotezinin geçerliliğini panel veri teknikleriyle araştırmışlardır. Analiz sonucunda ihracatın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği ve İHDB'nin esas belirleyicisinin ise ihracat artışı ile birlikte sermayenin derinleşmesi olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye için İHDB hipotezini sınamak amacıyla yapılan çalışmalarda ise genel olarak ithalat tahmin edilen denklemden dışlanmış ve yapısal kırılmaları dikkate almayan eş-bütünleşme testleri ile nedensellik yöntemleri kullanılmıştır. Dolayısıyla yapılan çalışmalar sonucunda oldukça farklı sonuçlar elde edilmiştir. Tablo 1, söz konusu çalışmaların detaylı bir özetini sunmaktadır:

Tablo 1. Türkiye İçin İhracata Dayalı Büyüme Hipotezini Test Eden Çalışmalar

Yazar	Dönem	Yöntem	Sonuç
Yiğidim ve Köse (1997)	1980–1996 (Y)	Regresyon ve Granger nedensellik	İHDB hipotezi geçerli değildir.
Şimşek (2003)	1960–2002 (Y)	VAR ve Granger nedensellik	İHDB hipotezi geçerli değildir.
Karagöl ve Serel (2005)	1955–2002 (Y)	Eşbütünleşme ve Granger nedensellik	İHDB hipotezi geçerli değildir.
Demirhan (2005)	1990:1–2004:3 (Ç)	Eşbütünleşme ve Granger nedensellik	İHDB hipotezi geçerli değildir.
Karagöz ve Şen (2005)	1989:1–2004:4 (Ç)	Eşbütünleşme ve Granger nedensellik	İHDB hipotezi kısa dönemde geçerli değilken uzun dönemde geçerlidir.
Özer ve Erdoğan (2006)	1987:1–2006:2 (Ç)	VAR ve Granger nedensellik	İHDB hipotezi geçerlidir.
Yapraklı (2007)	1970–2005 (Y)	Eşbütünleşme ve Granger nedensellik	İHDB hipotezi geçerlidir.
Halıcıoğlu (2007)	1980:1–2005:4 (Ç)	ARDL ve Granger nedensellik	İHDB hipotezi geçerlidir.
Taban ve Aktar (2008)	1980(1)–2007(2) (A)	Eşbütünleşme ve Granger nedensellik	İHDB hipotezi geçerli değildir.
Aktaş (2009)	1996(1)–2006(6) (A)	Eşbütünleşme ve Granger nedensellik	İHDB hipotezi geçerli değildir.
Bilgin ve Şahbaz (2009)	1987–2007 (Y)	Granger nedensellik ve Toda-Yamamoto nedensellik	İHDB hipotezi geçerlidir.
Takım (2010)	1975–2008 (Y)	Granger nedensellik	İHDB hipotezi geçerli değildir.
Temiz (2010)	1965–2009 (Y)	Eşbütünleşme ve Granger nedensellik	İHDB hipotezi geçerli değildir.
Taştan (2010)	1985(1)–2009(5) (A)	Frekans alanı nedensellik	İHDB hipotezi geçerli değildir.
Öztürk ve Acaravci (2010)	1989:4–2006:3 (Ç)	Eşbütünleşme ve Toda-Yamamoto nedensellik	İHDB hipotezi geçerlidir.
Temiz ve Gökmen (2010)	1950–2009 (Y)	Eşbütünleşme ve Granger nedensellik	İHDB hipotezi geçerli değildir.
Mangır (2012)	2002:1–2011:3 (Ç)	Eşbütünleşme ve Granger nedensellik	İHDB hipotezi kısa dönemde geçerlidir.
Özcan ve Özçelebi (2013)	2005(1)–2011(11) (A)	Eşbütünleşme ve Granger nedensellik	İHDB hipotezi geçerlidir.

Akbulut ve Terzi (2013)	1980–2010 (Y)	Eşbütünleşme ve Granger nedensellik	İHDB hipotezi geçerli değildir.
Uçan ve Koçak (2014)	1990–2011 (Y)	Eşbütünleşme ve Granger nedensellik	İHDB hipotezi geçerlidir.
Korkmaz (2014)	1998:1–2013:3 (Ç)	Toda-Yamamoto nedensellik	İHDB hipotezi geçerlidir.
Sağlam ve Egeli (2015)	1999:1–2013:4 (Ç)	Eşbütünleşme ve Granger nedensellik	İHDB hipotezi kısa dönemde geçerli değilken uzun dönemde geçerlidir.
Küçükaksoy vd. (2015)	2003:1–2015:1 (Ç)	Eşbütünleşme ve Toda-Yamamoto nedensellik	İHDB hipotezi geçerli değildir.
Korkmaz ve Aydın (2015)	2002:1–2014:2 (Ç)	Granger nedensellik	İHDB hipotezi geçerli değildir.
Yıldırım (2015)	1997(1)-2013(4) (A)	Asimetrik Nedensellik	İHDB hipotezi geçerli değildir.
Akkaş ve Öztürk (2016)	2001:3–2014:3 (Ç)	Nedensellik Yöntemleri	İHDB hipotezi geçerli değildir.
Hüseyini ve Çakmak (2016)	1980–2010 (Y)	Granger nedensellik	İHDB hipotezi geçerlidir.
Dura vd. (2017)	1992–2014 (Y)	Doğrusal olmayan nedensellik	İHDB hipotezi geçerlidir.
Pata (2017)	1971–2014 (Y)	VAR ve Toda-Yamamoto nedensellik	İHDB hipotezi geçerlidir.
Yurdakul ve Aydın (2018)	2003:1–2016:1 2008:1–2016:1 (Ç)	Eşbütünleşme ve DOLS	İlk dönemde İHDB hipotezi geçerli değilken ikinci dönemde geçerlidir.
Aslan ve Topcu (2018)	2000:1–2015:4 (Ç)	FMOLS VE DOLS	İHDB hipotezi geçerlidir.
Şahin ve Durmuş (2018)	2002(1)-2017(12) (A)	Fourier Granger nedensellik	İHDB hipotezi geçerli değildir.
Yenisu (2019)	1980–2016 (Y)	ARDL	İHDB hipotezi geçerlidir.
Kara (2020)	2004–2017 (Y)	Sistem GMM	İHDB hipotezi (bölgesel bazda) geçerlidir.

Tablo 1’de Türkiye için İHDB hipotezini test eden 34 ampirik çalışmaya yer verilmiştir. Bu çalışmalar incelendiğinde oldukça farklı sonuçlar elde edildiği görülmektedir. İlgili çalışmalardan 16’sı İHDB hipotezinin geçerli olmadığına, 4 çalışmanın kısa ve uzun dönemde İHDB hipotezinin geçerliliğinin farklılaştığına ve geriye kalan 14 çalışmanın ise İHDB hipotezinin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmalardan yalnızca Küçükaksoy vd. (2015) yapısal kırılmaları dikkate alan Gregory ve Hansen (1996a, 1996b) eşbütünleşme yöntemini kullanmışlardır. Küçükaksoy vd. (2015)’in kullandıkları tek yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ise yapısal kırılmanın birden fazla olduğu durumda Maki (2012: 2011)’e göre hatalı sonuçlar üretmektedir. Diğer yandan giriş kısmında bahsedildiği üzere ithalat değişkeninin İHDB hipotezinin test edildiği çalışmalarda dışlanması oldukça hatalı sonuçlara neden olmaktadır. Bu noktada incelenen 34 çalışmadan 18’inde (Temiz ve Gökmen, 2020; Halıcıoğlu, 2007; Taban ve Aktar, 2008; Mangır, 2012; Karagöz ve Şen, 2005; Yapraklı, 2007; Sağlam ve Egeli, 2015; Aslan ve Topcu, 2017; Kara, 2020; Şimşek, 2003; Öztürk ve Acaravcı, 2010; Korkmaz, 2014; Takım, 2010; Hüseyini ve Çakmak, 2016; Karagöl ve Serel, 2005; Akbulut ve Terzi, 2013; Dura vd. 2017; Temiz, 2010) ithalat

değişkeni tahmin edilen modele dahil edilmemiştir. Son olarak çalışmalarda bir diğer dikkat çeken nokta 34 çalışmadan 20'sinde Granger (1969) nedensellik yöntemi kullanılmaktadır. Tüm bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda Türkiye için İHDB hipotezinin yeniden test edilerek literatürde var olan boşluğun doldurulması ve gelecek araştırmacılar ile politika yapıcılara ışık tutması hedeflenmektedir.

II. METODOLOJİ

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de İHDB hipotezinin geçerliliğini 1990-2019 dönemini kapsayacak şekilde Maki (2012) eşbütünlüşme ve Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik yöntemlerini kullanarak test etmektir. Bu kapsamda Awokuse (2007) ve Awokuse (2008) takip edilerek çalışmada test edilecek model şu şekildedir:

$$\ln GDP_t = \beta_0 + \beta_1 \ln Export_t + \beta_2 \ln Import_t + \beta_3 \ln Capital_t + \beta_4 \ln Labour_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Denklik 1'de yer alan değişkenlerden gayrisafi yurtiçi hasıla (lnGDP), ihracat (lnExport), ithalat (lnImport) ve sermayeyi temsilen gayrisafi sabit sermaye oluşumu (lnCapital) IMF veri tabanından, işgücünü temsilen modele dahil edilen toplam işgücü sayısı (lnLabour) TÜİK veri tabanından temin edilmiştir. Gayrisafi yurt içi hasıla, ihracat ve ithalat serileri milyon TL işgücü serisi ise milyon cinsindedir. Ayrıca tüm serilerin logaritması alınmıştır. Denkleminde 1'de yer alan modele ihracat ve ithalata ek olarak üretim fonksiyonunun temel bileşenlerinden olan sermaye ve işgücü dahil edilmiştir. Böylesi bir yaklaşımın sebebi Balassa (1978) ve Sheehey (1992) tarafından vurgulandığı gibi gayrisafi yurtiçi hasıla büyümesini ihracat ve ithalat açısından açıklamaya çalışmanın diğer ilgili değişkenlerin etkisini göz ardı etme dezavantajını ortadan kaldırmak içindir. Test edilecek model açısından teorik beklenti ihracat, ithalat, sermaye ve emeğin gayrisafi yurtiçi hasılayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemesidir.

Ekonometrik analizlerde öncelikle birim kök araştırması yapmak tercih edilecek uygun yöntemi belirlemek için hayati bir önem taşımaktadır. Çalışmada değişkenlerin birim köke sahip olup olmadıkları öncelikle geleneksel ADF ve PP birim kök testleri kullanılarak araştırılacaktır. Bununla birlikte serilerde yapısal kırılmanın varlığı durumunda yapısal kırılmaları dikkate almayan testler yanlış biçimde birim kök olduğu yönünde sapmalı sonuçlar verebilmektedir. Bu sorunun üstesinden gelebilmek için literatürde yapısal kırılmayı ve kırılmaları modelleyebilen birim kök testleri geliştirilmiştir. Birim kök analizinde yapısal kırılmaları göz önünde bulundurmamak amacıyla beş yapısal kırılmaya kadar izin veren ve kırılma sayısı ile kırılma noktalarının içsel olarak belirlenebildiği Kapetanios (2005) yöntemiyle ayrıca serilerin birim kök özellikleri araştırılmaktadır.

Serilerin entegrasyon veya birim kök özellikleri incelendikten sonra eşbütünlüşme testi yapılabilmektedir. Yapısal kırılmaların varlığı altında geleneksel eşbütünlüşme testlerinden Engle ve Granger (1987) ile Johansen (1988 ve 1991) yöntemleri Gregory vd. (1996) tarafından öne sürüldüğü gibi düşük performans sergilediklerinden yanıltıcı sonuçlara neden olabilmektedir. Bu

dezavantajın üstesinden gelmek için Gregory ve Hansen (1996a,b) ile Hatemi-J (2008) için sırasıyla bir ve iki yapısal kırılmaya izin veren eşbütünleşme yöntemlerini önermişlerdir. Ancak Maki (2012) kırılma sayısının iki olduğu durumda Gregory ve Hansen (1996a,b) yönteminin kırılma sayısı bir olduğunda Hatemi-J (2008) yönteminin iyi performans göstermediğini savunmaktadır. Bu sorunun üstesinden gelmek adına Maki (2012), yapısal kırılma sayısının bilinmediği durumlarda görece olarak daha fazla maksimum kırılma sayısının kullanıldığı eşbütünleşme yönteminin kullanılmasını önermiştir. Nitekim Monte Carlo simülasyonları, Maki (2012) tarafından geliştirilen yapısal kırılmaların endojen olarak belirlendiği (5 kırılmaya kadar) eşbütünleşme yönteminin gerek geleneksel testlerden gerekse de önsel olarak belirlenen yapısal kırılmalı eşbütünleşme yöntemlerinden daha üstün olduğunu ortaya koymaktadır. Eğer seriler arasında yapısal kırılmalar arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilirse uzun dönem tahmincileri kullanarak katsayılar belirlenebilmektedir.

Eşbütünleşme ve uzun dönem bulgularına ek olarak çalışma kapsamında Toda-Yamamoto nedensellik analizinden de faydalanılmıştır. Toda-Yamamoto (1995)’e göre, standart Granger nedensellik testlerini değişkenlerin farkının alınması neticesinde oluşan bilgi kaybının yanlış sonuçlara neden olması nedeniyle eleştirmektedir. Ayrıca Granger nedensellik testi, gecikme sayısı ve örneklem büyüklüğüne olan duyarlılığı ile birçok ön test gerektirmesi de literatürde eleştiri konusudur. Bu sorunların üstesinden gelmek adına Toda-Yamamoto, değişkenlerin düzey değerleriyle tahmin yapılabilmesine olanak sağlayan gecikme sayısına değişkenlerin bütünleşme derecelerinin ilave edildiği $k+d_{max}$ modelini önermişlerdir.

III. AMPİRİK BULGULAR

Bu bölümde metodoloji kısmında açıklanan yöntemler kullanılarak denklik (1)’de belirtilen model test edilecektir. Bu kapsamda öncelikle serilerin birim kök özellikleri ADF ve PP birim kök testleriyle sınanmış ve sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur:

Tablo 2: ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	ADF Testi		PP Testi	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
lnGDP	0.24	-2.47	0.80	-2.49
lnExport	-0.60	-2.58	-0.42	-2.57
lnImport	-0.79	-3.25*	-0.50	-2.68
lnCapital	-0.70	-2.40	-0.66	-2.45
lnLabour	-0.15	-1.19	-0.25	-1.42
Δ lnGDP	-5.47***	-5.38***	-6.28***	-6.67***
Δ lnExport	-5.08***	-4.98***	-5.98***	-5.83***
Δ lnImport	-5.16***	-5.06***	-9.42***	-9.46***
Δ lnCapital	-5.38***	-5.26***	-5.41***	-5.28***
Δ lnLabour	-4.50***	-4.51***	-4.50***	-4.51***

Not:***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 2’de yer alan sonuçlara göre, tüm serilerin düzey değerlerinde birim kök içerdikleri veya durağan olmadıkları, serilerin birinci farkları alındığından ise durağanlaştığı gözlemlenmektedir. Geleneksel birim kök test sonuçları desteklemek için serilerdeki yapısal kırılmaları dikkate alan Kapetanios (2005) yapısal kırılmalı birim kök testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3:Kapetanios (2005) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzyer Değer	Birinci Fark	Kırılma Tarihleri
lnGDP	-4.103	-5.450***	2001
lnExport	-3.430	-5.665***	1994
lnImport	-3.986	-5.446***	2001
lnCapital	-4.097	-5.399***	2001
lnLabour	-2.790	-4.496**	2004

Not:***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. %1, %5 ve %10 düzeyinde kritik değerler sırasıyla; -5.014, -4.495 ve -4.144’dür.

Tablo 3’te yer alan sonuçlar ADF ve PP birim kök testi sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Buna göre tüm serilerin düzey değerlerinde birim kök içerdikleri, serilerin birinci farkları alındığından ise durağan hale geldikleri görülmektedir. Elde edilen Kapetanios (2005) birim kök testi sonuçları bütün değişkenler için uygun kırılma sayısının bir olduğunu göstermektedir. Kırılma tarihleri incelendiğinde 1994 mali krizi ile 2001 ekonomik krizinin doğru bir şekilde tespit edildiği gözlemlenmektedir. Diğer yandan 2004 yılında bir önceki yıla göre istihdam edilen işgücü sayısının 1.5 milyon düzeyinde azalması dikkate alındığında birim kök testinin kırılma tarihini etkili bir şekilde belirlediğini göstermektedir. Birim kök testi sonuçlarına göre seriler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin olup olmadığının incelenmesi mümkündür.

Denklem 1’de belirtilen model Maki (2012) eşbütünlüşme testi ile tahmin edilmiş ve sonuçlar Tablo 4’te sunulmuştur:

Tablo 4: Maki (2012) Yapısal Kırılmalı Eşbütünlüşme Sonuçları

Model	Test İstatistiği	Kritik Değer			Kırılma Tarihleri
		%1	%5	%10	
Model 0	-7.51***	-6.85	-6.30	-6.03	1993,1996, 2000, 2007, 2012
Model 1	-14.51***	-7.05	-6.49	-6.22	1993, 1999, 2009, 2012, 2017
Model 2	-10.52***	-7.75	-7.24	-6.96	2000, 2005
Model 3	-10.23***	-7.40	-6.91	-6.64	2012

Not:***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 4’de yer alan sonuçlar, tahmin edilen tüm modeller arasında seriler arasında yapısal kırılmalar altında eşbütünlüşme ilişkisinin olduğuna işaret etmektedir. Bir diğer ifadeyle ekonomik büyüme, ihracat, ithalat, sermaye ve emek değişkenleri uzun dönemde birlikte hareket etmektedirler. Dolayısıyla değişkenlerin düzey değerleri ile tahmin edilecek uzun dönem tahmincilerinin sonuçları güvenilir olacaktır. Kırılma tarihleri incelendiğinde 2000 yılının tespit edilmesi Kasım 2000 likidite krizinin doğru bir şekilde tespit edildiğini söylemek

mümkündür. Diğer yandan 2005 yılı Türkiye ekonomisi 1986 yılından bu yana en parlak ekonomik performans sergilediği yıl olmuştur. Dahası 2001 yılında 3.4 milyar dolar cari fazla veren Türkiye ekonomisi, 2005 yılında milli gelirin %6’sından fazla bir şekilde 22.5 milyar dolarlık cari açık vermiştir(TÜSİAD, 2005). Bununla birlikte IMF programı çerçevesinde 2005 yılında 19. stand-by düzenlemesi yürürlüğe girmiş ve Türkiye ekonomisinde önemli bir yapısal değişimin nedeni olmuştur (TOBB, 2006).Bu kapsamda FMOLS (Fully Modified Least Squares) yöntemiyle kırılma tarihleri(2000 ve 2005) de modele dahil ederek uzun dönem eşbütünlüşme katsayıları tahmin edilmiş ve sonuçları Tablo 5’de sunulmuştur:

Tablo 5: Uzun Dönem Eşbütünlüşme Katsayıları

Değişken	Katsayı	t-İstatistiği	Olasılık Değeri
lnExport	0.192***	3.09	0.00
lnImport	-0.097	-1.35	0.18
lnCapital	0.436***	10.16	0.00
lnLabour	0.596***	5.28	0.00
C	-1.354	-0.70	0.49
D1	0.113***	4.77	0.00
D2	0.048**	2.11	0.04

Not:D1: 2000 ve D2: 2005 kırılmaları temsil eden kukla değişkenlerdir. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 5’de yer alan bulgulara göre, ihracat değişkeni istatistiksel olarak anlamlı olup ihracattaki %1’lik artış ekonomik büyümeyi % 0.19 oranında arttırmaktadır. Bu sonuç teorik beklentilerle uyum göstermektedir. İthalat değişkeni ise istatistiksel olarak anlamlı değildir. Diğer yandan modele dahil edilen sermaye ve emek değişkenleri pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olup önsel beklentilerle uyumluluk göstermektedir. Ayrıca Maki (2012) eşbütünlüşme testlerinden elde edilen yapısal kırılmaların istatistiksel olarak anlamlı olması, kırılma tarihlerinin güçlü bir şekilde doğru tahmin edildiğinin göstergesidir.

Son olarak değişkenler arasındaki nedensel ilişkileri belirleyebilmek için Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi uygulanmıştır. Bu kapsamda değişkenlerin uygun gecikme uzunlukları tüm bilgi kriterlerine göre iki gecikme, birim kök testlerine göre ise bütünlüşme dereceleri 1 olarak tespit edildiğinden ($k+d_{max}=3$) 3 gecikmeli model tahmin edilmiştir. Modifiye edilmiş Wald (MWALD) test istatistikleri hesaplanarak Tablo 6’da sunulmuştur:

Tablo 6: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik	Gecikme Uzunluğu	MWALD İstatistiği	Olasılık Değeri
lnExport \neq lnGdp	$k+d_{max} = 3$	1.71	0.42
lnExport \neq lnImport	$k+d_{max} = 3$	3.00	0.22
lnExport \neq lnCapital	$k+d_{max} = 3$	4.05	0.13
lnExport \neq lnLabour	$k+d_{max} = 3$	8.95**	0.01
lnImport \neq lnExport	$k+d_{max} = 3$	31.30***	0.00

lnImport ≠ lnGdp	k+dmax = 3	2.55	0.27
lnImport ≠ lnCapital	k+dmax = 3	4.84*	0.08
lnImport ≠ lnLabour	k+dmax = 3	11.50***	0.00
lnGdp ≠ lnExport	k+dmax = 3	8.16**	0.01
lnGdp ≠ lnImport	k+dmax = 3	1.59	0.45
lnGdp ≠ lnCapital	k+dmax = 3	1.88	0.38
lnGdp ≠ lnLabour	k+dmax = 3	2.71	0.25
lnCapital ≠ lnExport	k+dmax = 3	3.58	0.16
lnCapital ≠ lnGdp	k+dmax = 3	3.34	0.18
lnCapital ≠ lnImport	k+dmax = 3	1.13	0.56
lnCapital ≠ lnLabour	k+dmax = 3	2.10	0.34
lnLabour ≠ lnExport	k+dmax = 3	10.82***	0.00
lnLabour ≠ lnGDP	k+dmax = 3	5.46*	0.06
lnLabour ≠ lnImport	k+dmax = 3	14.15***	0.00
lnLabour ≠ lnCapital	k+dmax = 3	3.47	0.17

Not:***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 6'ya göre, ihracattan ekonomik büyümeye tek yönlü nedensellik olmadığına yönelik sıfır hipotezi hesaplanan test istatistik değerine göre reddedilememiştir. Bir diğer ifadeyle İHDB hipotezinin geçerli olmadığı tespit edilmiştir. Ancak ekonomik büyümeden ihracata tek yönlü nedensellik olmadığına yönelik sıfır hipotezi hesaplanan test istatistik değerine göre reddedilmektedir. Dolayısıyla ilgili dönemde Türkiye'de büyümeye dayalı ihracat hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nedensellik testlerinden elde edilen bir diğer önemli bulgu, ithalattan ihracata tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığıdır. Bir diğer ifadeyle ithalat ihracatın nedeni olup, ihracattaki artışta ithalatın önemli bir işlevi olduğunu ve Türkiye ekonomisi dinamiklerine uyan bir görünümü yansıttığı söyleyebilmek mümkündür. Elde edilen bulgular arasında ihracattan istihdama ve istihdamdan da ihracata karşılıklı ilişkinin olduğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla ihracat artışlarının istihdam edilen işgücünü arttırdığı, artan işgücünün de ihracat arttırdığını söyleyebiliriz. Bu bulgu ise, daha çok emek-yoğun üretim şekline sahip olan Türkiye ekonomisi dinamikleriyle uyumludur.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı Türkiye için 1990-2019 dönemi yıllık verilerinden hareketle, İHDB hipotezini yapısal kırılmaları dikkate alan Maki (2012) eşbütünlüşme ile Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik yöntemleri ile ampirik olarak sınamaktır. Öncelikle serilerin birim kök özellikleri geleneksel ADF ve PP testleri ile Kapetanios (2005) yapısal kırılmalı birim kök testleriyle araştırılmıştır. Birim kök bulgularına göre gerek geleneksel gerekse de yapısal kırılmalı birim kök testi serilerin birinci farklarında durağan olduklarına işaret etmektedir. Ardından denklik (1)'de sunulan model çerçevesinde seriler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin olup olmadığı Maki (2012) testiyle analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, ihracat, ekonomik büyüme, ithalat, sermaye ve emek

serilerinin yapısal kırılmalar altında eşbütünleşik oldukları veya bir diğer ifadeyle uzun dönemde birlikte hareket ettikleri tespit edilmiştir. Toda ve Yamamoto nedensellik testi bulguları ise, ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedenselliği ima eden İHDB hipotezinin geçerli olmadığına işaret etmektedir. Elde edilen bu bulgu Karagöz ve Şen (2005); Özer ve Erdoğan (2006); Yapraklı (2007); Halıcıoğlu (2007); Bilgin ve Şahbaz (2009); Öztürk ve Acaravci (2010); Özcan ve Özçelebi (2013); Uçan ve Koçak (2014); Korkmaz (2014); Sağlam ve Egeli (2015); Hüseyini ve Çakmak (2016); Dura vd. (2017); Pata (2017); Yurdakul ve Aydın (2018); Aslan ve Topcu (2018); Yenisu (2019); Kara (2020) bulgularıyla farklılık göstermektedir. Bununla birlikte İHDB hipotezinin geçerli olmadığına yönelik bulguya ulaşan Yiğidim ve Köse (1997); Şimşek (2003); Karagöl ve Serel (2005); Demirhan (2005); Taban ve Aktar (2008); Aktaş (2009); Takım (2010); Temiz (2010); Taştan (2010); Temiz ve Gökmen (2010); Mangır (2012); Akbulut ve Terzi (2013); Küçükaksoy vd. (2015); Korkmaz ve Aydın (2015); Yıldırım (2015); Akkaş ve Öztürk (2016); Şahin ve Durmuş (2018) çalışmalarıyla uyumluluk göstermektedir.

Ampirik bulgulara göre, İHDB hipotezinin aksine ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü nedenselliği ima eden büyüme dayalı ihracat hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır. Elde edilen bu bulgu Kaldor (1967), Lancaster (1980) ve Krugman (1984)’ın belirttiği gibi ekonomik büyümedeki artışın verimlilik artışı üzerinde olumlu bir etki yarattığı ve bu olumlu etkinin birim maliyetleri düşürerek ihracatı teşvik ettiği görüşünü destekler niteliktedir.

Toda ve Yamamoto testi bulguları bazı önemli nedensel ilişkilere de işaret etmektedir. Örneğin ithalattan ihracata tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Bu bulgu ihracatta meydana gelen değişimlerde ithalatın önemli bir işlevi olduğunu ima etmektedir. Diğer yandan ihracat ile istihdam arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi de tespit edilmiştir. Bir diğer ifadeyle ihracattaki değişim ile istihdamdaki değişiklikler birbirini beslemektedir. Bu bulgular, daha çok emek-yoğun ve ham maddeye (ithalata) bağlı üretim şekline sahip olan Türkiye ekonomisi dinamikleriyle uyumlu olduğu düşünülmektedir.

Elde edilen bulgular ışığında çalışmanın bazı politika çıkarımları söz konusudur. 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte ekonomisini dış dünyaya açan Türkiye, ithal ikameci politikalarından vazgeçerek ihracata dayalı sanayileşme politikasını benimsemiştir. Günümüze gelen süreçte ihracat odaklı sanayileşme veya büyüme politikası devam etmektedir. Ancak bu politikanın rekabet edilebilirlik, sanayi sektörünün gelişimi ve refah kazanımları olsa da arzu edilen düzeye erişilememiştir. Özellikle sürekli dış ticaret açıklarının verilmekte veya bir başka anlatımla istikrarlı bir şekilde net ihracat başarısı elde edilememektedir. Bu kapsamda politika yapımcıların Türkiye ekonomisinin ara ve ham madde mallarına olan bağımlılıklarını katma değer açısından değerlendirmeleri gerekmektedir. Zira ihracatta önemli olan unsurlardan biri ne kadar katma değer yaratıldığı ile ilgilidir. Politika yapımcıların Türkiye’nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sektörleri belirlemesi ve bu sektörlerle destek vermesi/yönlendirmesi önemli bir

adım olacaktır. Diğer yandan yakın dönemde karşı karşıya kalınan en önemli sorunlarından biri dış şokların varlığıdır. Özellikle dış talepteki kırılganlıklar dikkate alındığında dengeli ve istikrarlı ekonomik büyümeyi sağlamak için iç talep yanlısı politikalarda önemsenmelidir. Nitekim yakın dönemde İHDB politikasının başarılı uygulayıcıları olan Asya ülkeleri dış talepteki kırılganlıkları minimize etmek için böylesi bir politikayı tercih etmeye başlamışlardır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Yönetim ve Ekonomi Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makalenin tamamı Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KARDAŞLAR tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Akbulut, S. ve Terzi, H. (2013). Türkiye'de İhracata Dayalı Büyümenin Sektörler İtibariyle Analizi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 43-58.
- Akkaş, İ. ve Öztürk, M. (2016). Türkiye'de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 1329-1337.
- Aktaş, C. (2009). Türkiye'nin İhracat İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18), 35-47.
- Aslan, A. ve Topcu, E. (2018). İhracata Dayalı Büyüme Hipotezine Yeni Bir Yaklaşım: Türkiye Ekonomisi Üzerine Sektörel Bir Uygulama. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (20), 119-134.
- Awokuse, T. O. (2003). Is the Export-Led Growth Hypothesis Valid for Canada?. *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique*, 36(1), 126-136.
- Awokuse, T. O. (2007). Causality Between Exports, Imports, and Economic Growth: Evidence from Transition Economies. *Economics Letters*, 94(3), 389-395.
- Awokuse, T. O. (2008). Trade Openness and Economic Growth: Is Growth Export-Led or Import-Led?. *Applied Economics*, 40(2), 161-173.
- Bahmani-Oskooee, M. ve Alse, J. (1993). Export Growth and Economic Growth: An Application of Cointegration and Error-Correction Modeling. *The Journal of Developing Areas*, 27(4), 535-542.
- Balassa, B. (1978). Exports and Economic Growth: Further Evidence. *Journal of Development Economics*, 5(2), 181-189.
- Bilgin, C. ve Şahbaz, A. (2009). Türkiye'de Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 177-198.
- Coe, T. and Helpman, E. (1995). International R&D spillovers. *European Economic Review*, 39, 859-87.
- Demirhan, E. (2005). Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(4), 75-88.
- Dura, Y.C., Beşer, M.K. ve Acaroğlu, H. (2017). Türkiye'nin İhracata Dayalı Büyümesinin Ekonometrik Analizi. *Ege Akademik Bakış*, 17(2), 295-309.
- Engle, R.F. & Granger, C.W. (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 55(2), 251-276.
- Feder, G. (1983). On Exports and economic Growth. *Journal of Development Economics*, 12(1-2), 59-73.

- Giles, J.A. & Williams, C. L. (2000a). Export-led growth: a survey of the empirical literature and some non-causality results. Part 1. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 9(3), 261-337.
- Giles, J. A. & Williams, C. L. (2000b). Export-led growth: a survey of the empirical literature and some non-causality results. Part 2. *Journal of International Trade & Economic Development*, 9(4), 445-470.
- Granger, C. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross spectral methods. *Econometrica*, 37, 424-438.
- Gregory, A.W. & Hansen, B.E. (1996a). Residual-based tests for cointegration in models with regime shifts. *Journal of Econometrics*, 70, 99-126.
- Gregory, A.W. & Hansen, B.E. (1996b). Tests for cointegration in models with regime and trend shifts. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 58, 555-560.
- Gregory, A. W., Nason, J. M., & Watt, D. G. (1996). Testing for structural breaks in cointegrated relationships. *Journal of econometrics*, 71(1-2), 321-341.
- Grossman, G.M. and Helpman, E. (1991). *Innovation and Growth in the Global Economy*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Hagemejer, J. ve Mućk, J. (2019). Export-Led Growth and its Determinants: Evidence from Central and Eastern European Countries. *The World Economy*, 42(7), 1994-2025.
- Haliciođlu, F. (2007). *A Multivariate Causality Analysis of Export and Growth for Turkey* (No. 3565). University Library of Munich, Germany.
- Hatemi-J, A. ve Irandoust, M. (2000). Time-Series Evidence for Balassa’s Export-Led Growth Hypothesis. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 9(3), 355-365.
- Hatemi-j, A. (2002). Export Performance and Economic Growth Nexus in Japan: A Bootstrap Approach. *Japan and the World Economy*, 14(1), 25-33.
- Hatemi-J, A. (2008). Tests for cointegration with two unknown regime shifts with an application to financial market integration. *Empirical Economics*, 35(3), 497-505.
- Helpman, E. and Krugman, P. (1985). *Market Structure and Foreign Trade*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Hüseyini, İ. ve Çakmak, E. (2016). Türkiye’de İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(4), 831-844.
- Islam, M. N. (1998). Export Expansion and Economic Growth: Testing for Cointegration and Causality. *Applied Economics*, 30(3), 415-425.
- Jin, J. C. ve Yu, E. S. (1996). Export-Led Growth and the US economy: Another Look. *Applied Economics Letters*, 3(5), 341-344.
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231-254.
- Johansen, S. (1991). Estimation and hypothesis testing of cointegration vectors in Gaussian vector autoregressive models. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 59(6), 1551-1580.
- Kaldor, N. (1967). *Strategic Factors in Economic Development*. New York State School of Industrial and Labour Relations, Ithaca, NY: Cornell University.
- Kara, M. A. (2020). İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Türkiye’de Bölgesel Düzeyde Test Edilmesi. *Sosyoekonomi*, 28(45), 301-314.
- Karagöl, E. ve Serel, A. (2005). Türkiye’de İhracat ve GSMH Arasındaki İlişkinin Kointegrasyon Yöntemiyle İncelenmesi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (50), 1029-1040.
- Karagöz, M. ve Şen, A. (2005). Exports and Economic Growth of Turkey: Co-integration and Error-Correction Analysis. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(13), 1-15.
- Kapetanios, G. (2005). Unit-Root Testing against the Alternative Hypothesis of up to M Structural Breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 26(1), 123-133.
- Konstantakopoulou, I. (2016). New Evidence on the Export-Led-Growth Hypothesis in the Southern Euro-Zone Countries (1960-2014). *Economics Bulletin*, 36(1), 429-439.
- Konya, L. (2006). Exports and Growth: Granger Causality Analysis on OECD Countries with a Panel Data Approach. *Economic Modelling*, 23(6), 978-992.

- Korkmaz, S. (2014). Türkiye Ekonomisinde İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 119-128.
- Korkmaz, S. ve Aydın, A. (2015). Türkiye’de Dış Ticaret-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(3), 47-76.
- Krugman, P.R. (1984) Import protection as export promotion. In H. Kierzkowski (ed.) *Monopolistic Competition in International Trade*. Oxford: Oxford University Press.
- Kubo, A. (2011). Trade and Economic Growth: Is Export-Led Growth Passé?. *Economics Bulletin*, 31(2), 1623-1630.
- Küçükaksoy, İ., Çifçi, I. ve Özbek, R. İ. (2015). İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi: Türkiye Uygulaması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 691-720.
- Lancaster, K. (1980) Intra-industry trade under perfect monopolistic competition. *Journal of International Economics*. 10, 151–175.
- Lawrence, R. Z. and Weinstein, D. E. (1999) Trade and growth: import-led or export-led? Evidence from Japan and Korea. *NBER Working Paper No. 7264*.
- Maki, D. (2012). Tests for cointegration allowing for an unknown number of breaks. *Economic Modelling*, 29(5), 2011–2015.
- Mangır, F. (2012). Export and Economic Growth in Turkey: Cointegration and Causality Analysis. *Economics, Management, and Financial Markets*, 7(1), 67-80.
- McKinnon, R. (1964) Foreign exchange constraint in economic development and efficient aid allocation. *Economic Journal*. 74, 388–409.
- Narayan, P. K., Narayan, S. Prasad, B. C. ve Prasad, A. (2007). Export-Led Growth Hypothesis: Evidence from Papua New Guinea and Fiji. *Journal of Economic Studies*, 34(4), 341-351.
- Özcan, B. ve Özçelebi, O. (2013). İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi Türkiye için Geçerli mi?. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 1-14.
- Özer, M. ve Erdoğan, L. (2006). Türkiye’de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi. *Ekonomik Yaklaşım*, 17(60-61), 93-110.
- Öztürk, İ. ve Acaravci, A. (2010). Testing the Export-Led Growth Hypothesis: Empirical Evidence from Turkey. *The Journal of Developing Areas*, 44(1), 245-254.
- Pata, U. K. (2017). Türkiye’de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi (1971-2014). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(1), 119-134.
- Paul, S. ve Chowdhury, K. (1995). Export–Led Growth Hypothesis: Some Empirical Testing. *Applied Economics Letters*, 2(6), 177-179.
- Ram, R. (1985). Exports and Economic Growth: Some Additional Evidence. *Economic Development and Cultural Change*, 33(2), 415-425.
- Riezman, R. G., Whiteman, C. H. ve Summers, P. M. (1996). The Engine of Growth or its Handmaiden? A Time-Series Assessment of Export-Led Growth. *Empirical Economics*, 21(1), 77-110.
- Sağlam, Y. ve Egeli, H. A. (2015). İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi: Türkiye Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(4), 517-530.
- Sağlam, Y., & Egeli, H. A. (2017). Empirical analysis of export-led growth and domestic demand-led growth hypotheses in East Asia. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 19, 211-226.
- Sağlam, Y., & Egeli, H.A. (2021). Batı Balkanlar’da İhracata Dayalı ve İç Talep Çekişli Büyüme Hipotezleri Birlikte Hareket Ediyor Mu?. *The Journal of Social Science*, 5(9), 296-309.
- Shan, J. & Sun, F. (1998a). On the export-led growth hypothesis: the econometric evidence from China. *Applied Economics*, 30(8), 1055-1065.
- Shan, J. ve Sun, F. (1998b). Export-Led Growth Hypothesis for Australia: An Empirical Re-Investigation. *Applied Economics Letters*, 5(7), 423-428.
- Sheehy, E. J. (1992). Exports and growth: additional evidence. *The Journal of Development Studies*, 28(4), 730-734.

- Şahin, D. ve Durmuş, S. (2018). Türkiye’de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 1114-1122.
- Şimşek, M. (2003). İhracata Dayalı-Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri ile Analizi, 1960–2002. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 43-63.
- Taban, S. ve Aktar, İ. (2008). An Empirical Examination of the Export-Led Growth Hypothesis in Turkey. *Journal of Yasar University*, 3(11), 1535-1551.
- Takım, A. (2010). Türkiye’de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 315-330.
- Tang, C. F., Lai, Y. W. ve Ozturk, I. (2015). How Stable is the Export-Led Growth Hypothesis? Evidence from Asia’s Four Little Dragons. *Economic Modelling*, 44, 229-235.
- Taştan, H. (2010). Türkiye’de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Spektral Analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 87-98.
- Temiz, D. (2010). Türkiye’de Reel İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: 1965-2009 Dönemi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1-2), 71-82.
- Temiz, D. ve Gökmen, A. (2010). An Analysis of the Export and Economic Growth in Turkey Over the Period of 1950-2009. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (5), 123-141.
- Thornton, J. (1996). Cointegration, Causality and Export-Led Growth in Mexico, 1895–1992. *Economics Letters*, 50(3), 413-416.
- TOBB (2006). Ekonomik Rapor 2005. Nürol Matbaacılık, Ankara.
- Toda, H. Y. & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of econometrics*, 66(1-2), 225-250.
- TÜSİAD (2005). 2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye. No: TUSİAD-T/2005-12-414, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul.
- Tyler, W. G. (1981). Growth and Export Expansion in Developing Countries: Some Empirical Evidence. *Journal of Development Economics*, 9(1), 121-130.
- Uçan, O. ve Koçak, E. (2014). Türkiye’de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 51-60.
- Yapraklı, S. (2007). İhracat ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 34(1), 97-112.
- Yenisu, E. (2019). Türkiye’de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 1175-1193.
- Yıldırım, E. (2015). İhracata Dayalı Büyüme İllüzyon mu? Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Testlerinden Kanıtlar. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (15), 21-40.
- Yiğidim, A. ve Köse, N. (1997). İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, İthalatın Rolü: Türkiye Örneği (1980-1996). *Ekonomik Yaklaşım*, 8(26), 71-85.
- Yurdakul, F. ve Aydın, M. (2018). Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (18. EYİ Özel Sayısı), 23-36.

SUMMARY

In the second half of the 20th century, countries showed a transition trend from import substitution policies towards export-oriented industrialization policies. Parallel to this trend, the effects of foreign trade on economic growth have been a source of intense interest by researchers. It is observed that an important literature has developed, especially within the scope of the export-led growth hypothesis.

According to the export-led growth hypothesis, which is the first of the views explaining the relationship between foreign trade and economic growth, it is argued that the increase in export activities causes an increase in economic growth, or in other words, exports are a driving force for economic growth.

Another view explaining the relationship between foreign trade and economic growth is the economic growth-led export hypothesis. This hypothesis is based on the idea that an increase in economic growth has a positive effect on productivity growth, and this positive effect stimulates exports by reducing unit costs. As a combination of these two hypotheses, some researchers emphasize a feedback relationship or mutual interaction between exports and economic growth. The last view explaining the relationship between foreign trade and economic growth is the import-led growth hypothesis. According to the related hypothesis, it is argued that the increase in imports mainly determines economic growth.

Although the export-led growth hypothesis is one of the most tested subjects in the economics literature, it is observed that different results have been reached in both national and international literature. One of the most important reasons underlying these differences is the econometric method and sample preference. In particular, it is an essential factor to use weak tests that do not consider structural breaks and the reliability of the results. On the other hand, most studies between foreign trade and economic growth have focused primarily on exports, and the contribution of imports and other components of the production function has often been ignored. These assorted determinations or problems have also been intensely observed in studies that tested the export-led growth hypothesis for Turkey. In this context, this study investigates the validity of the export-led growth hypothesis in the Turkish economy using the 1990-2019 period data and Maki (2012) cointegration, which considers structural breaks, and Toda and Yamamoto (1995) causality methods, which offer more consistent results.

According to the findings obtained from the analysis, it has been determined that the economic growth, export, import, capital and labour series are cointegrated and therefore act together in the long run. According to the causality findings, a unidirectional causality relationship from economic growth to exports has been determined. There is no causality relationship from export to economic growth. Therefore, it has been concluded that the economic growth-led export hypothesis is valid in the Turkish economy in the relevant period. In other words, the export-led growth hypothesis is not valid for the Turkish economy in the relevant period. This finding is compatible with the view of Kaldor (1967), Lancaster (1980) and Krugman (1984) that the increase in economic growth has a positive effect on productivity growth, and this positive effect reduces unit costs and encourages exports. On the other hand, Toda and Yamamoto test findings also point to some important causal relationships. For example, it has been determined that there is unidirectional causality from imports to exports. In particular, it implies that imports play an important role in the increase in exports. In addition, a bidirectional causality relationship between exports and employment has also been determined. These findings are thought to be compatible with the dynamics of the Turkish economy, which is more labor-intensive and import-dependent.